

Johannes Lichtenberger Pronosticatiojának Mátyás királyra vonatkozó jóslata és illusztrációi

A pfalzi Grünbachból származó asztrológus, Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*ját 1488-tól kezdve Európa-szerte sokan olvasták. A gazdagon illusztrált népkönyvként terjesztett mű a XV-XVI. században közel félszáz kiadásban került a közönség elé.¹ Hatása, közvéleményformáló szerepe tehát aligha vitatható. Magyar szempontból mindez azért figyelemre méltó, mert e munka egyik fejezete igen pozitív értékelést nyújt MÁTYÁS király uralkodásáról s utal az ország sorsának várható alakulására. Johannes LICHTENBERGER nem járt Magyarországon s nem tartozott a MÁTYÁS által foglalkoztatott asztrológusokhoz. Nem volt tehát elkötelezve a magyar királynak. A külföldi szakirodalomban dicsőhimnusznak (Lobeshymnus) minősített,² MÁTYÁSra vonatkozó jóvendőlése alapján sem vádolható elfogultsággal. Johannes LICHTENBERGER ugyanis MÁTYÁS király érdemeinek elismerése és méltatása után nem további sikerekben gazdag, hosszú uralkodást jóslt a magyar királynak, hanem tényként állította, hogy halála után országa német uralkodó hatalma alá kerül, elveszti nemzeti függetlenségét.

Mint általában az aktuális hírközlő nyomtatványokból, vagy a sokat használt, olvasott népkönyvekből, Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*ijából is kevés példány maradt fenn Magyarországon. Nyilván ez a tény jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az egykor oly népszerű, magyar vonatkozású munkát a hazai szakirodalom ritkán említi.³ Kétségtelen, hogy Johannes LICHTENBERGER jóvendőlései nem sorolhatók a MÁTYÁSra vonatkozó kortárs-irodalom kiemelkedő emlékeihez. De az 1488-tól kezdve olykor évenként több kiadást megért — latin, német, olasz és francia nyelven közreadott — jóvendőléseket

¹ KURZE, Dietrich: *Johannes Lichtenberger*. (Historische Studien Heft 379.) Lübeck-Hamburg 1960. 47.

² U. o. 23.

³ KERTBENY Károly Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok 1454-1600 (Budapest 1880.) című bibliográfiája, valamint a magyar vonatkozású, régi nyomtatványokról tájékoztató egyik legfontosabb munka, APPONYI Sándor *Hungarica-könyvtárának katalógusa* (APPONYI, Alexander: *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. 1-4. München, 1903-1927.) Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*jának egyetlen kiadását sem említi. — Feltehetően a korai kiadások ritkaságával magyarázható, hogy számos külföldi munka, tanulmány a meglehetősen késői, 1527. évi wittenbergi kiadás illusztrációira hivatkozik, a korábbi kiadások azonos tárgyú metszeteit nem említve. V. ö. SCHOELLER, Ida: *Die Kunst im deutschen Buchdruck*. Weimar 1915. 27. 1. Nr. 164. — CHOJECKA, Ewa: *Astronomische und astrologische Darstellungen und Deutungen bei kunsthistorischen Betrachtungen alter wissenschaftlicher Illustrationen des XV. bis XVIII. Jahrhunderts*. (Veröffentlichungen des Staatlichen Mathematisch-Physikalischen Salons. Bd. 4.) Berlin 1967. 56. 1. és 25. kép.

Európa-szerte olyan néprétegek olvasták, amelyek más forrásokból, a kortárs történetírók és a humanisták értékesebb műveiből nem tájékozódhattak. Elsősorban ezért — népkönyvként kifejtett közvéleményformáló hatása, művelődéstörténeti szerepe miatt — érdemel figyelmet Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*ja.

Magáról a szerzőről, életéről kevés hiteles adat ismert. Eredeti neve Johannes GRÜNBACH lehetett, mert az 1470-es évekből származó műveiben ilyen néven, illetve Johannes GRÜNBACH alias LICHTENBERGERként említette magát. Születési évét mindeddig nem sikerült megállapítani; első munkáját 1468-ban Speyerben írta. Asztrológusi tevékenységének fő korszaka az 1470-es évekre esett, amikor különböző hercegekhez intézett műveivel nemcsak hírnevet szerzett magának, hanem III. FRIGYES császártól elnyerte az udvari asztrológus címet.⁴ Ezután több művében „astrorum iudex sacri imperii”-nek nevezte magát. Korai sikerei után számos kudarcot, megpróbáltatást, csalódást kellett elviselnie. Elvesztette udvari állását s a fejedelmeket bíráló asztrológusnak senki nem biztosított hasonló pozíciót. Azt is csupán pártfogói jóindulatának köszönhette, hogy 1503-ban bekövetkezett haláláig a félreeső a bremeni brambachi plébánia vezetőjeként nyugodtan folytathatta asztrológusi, ill. irodalmi tevékenységét. 1488-ban Brambachban készült történeti szempontból legérdekesebb munkája, a népszerűségét hosszú ideig fenntartó *Pronosticatio*.

A visszavonultan dolgozó Johannes LICHTENBERGER műveit asztrológustársai nemcsak számon tartották, hanem a mai értékelés szerint túlbecsülték. Tanítványai, követői szinte történelemformáló jelentőséget tulajdonítottak neki s kora Ptolemaioszaként emlegették.⁵ A XV. századi asztrológusok az ilyen túlzó megállapításokkal nyilván nemcsak Johannes LICHTENBERGER érdemét, hanem magának az asztrológusi hivatásnak a fontosságát is tudatosítani akarták. Pedig erre aligha volt szükség. Az asztrológiát ekkor Európa számos egyetemén tudományként oktatták, a neves csillagvizsgálókat pedig művelt uralkodók, fejedelmek állandó tanácsadóként, megbecsült tudósként alkalmazták. Számos uralkodó — köztük MÁTYÁS király — minden jelentősebb döntése, diplomáciai-politikai lépése előtt kikérte asztrológusai véleményét. MÁTYÁS érdeklődését a csillagászat iránt még ifjúkorában VITÉZ JÁNOS keltette fel, később pedig Prágában fejlesztette tovább asztrológiai ismereteit. VITÉZ JÁNOS után ő volt Magyarországon a csillagászat és csillagjósolás legfőbb pártfogója és szorgalmazója. A pozsonyi egyetemre meghívott REGIOMONTANUSnak évi 200 arany fizetést biztosított s bőkezűen támogatta ILKUS Mártont,

⁴ KURZE i. m. 8-12. A Dietrich KURZE által részletesen ismertetett korai művei közül itt csak a legfontosabbakat említjük. Johannes LICHTENBERGERnek az 1468. szeptember 22-én feltűnt üstökösről Speyerben írt, első munkája kéziratban sem ismert. 1471-ben összeállított Horoskopja a heidelbergi Codex P. germ. 12. jelzetű kéziratban maradt fenn. 1472-ből való Köln városa számára készített Judicioluma. A Coniunctio Saturni et Martis in anno 1473. című művének, valamint a Neuss 1474. július 28-i megszállása alkalmából készített Horoskopjának ősnymtatvány-kiadása Lübeckben, Lucas BRANDISnál jelent meg, 1474 december 3. után. (V. ö. Goff, Frederick R.: *Incunabula in American Libraries*. New York 1973. L-203.) Az 1476-ban Köln városához intézett „Ad honorem ac consolacionem graciousissimorum dominorum meorum gubernatorum inclite urbis Coloniensis”, valamint a bécsi Sortilegium szövegét közli: Kurze i. m. 75-79.

⁵ Peter CREUTZER az egyetelen, aki tanítványának nevezte magát, de hatást gyakorolt Joseph GRÜNPECKRE és Johannes de INDAGINERE is, akik nagy elismeréssel hivatkoztak műveire. Kurze i. m. 11., 48-49.

TOLHOFF Jánost és az asztrológiához is értő sokoldalú tudóst, Lorenzo MARSIGLIOT.⁶

De nemcsak művelt uralkodók és fejedelmek vártak útbaigazítást a bolygók járásából levonható következtetésekből, hanem az egyszerű nép is babonás hittel fogadta az asztrológusoknak az aktuális politikai, vallási kérdésekben tett nyilatkozatait, valamint a várható elemi csapásokra, háborúkra, járványokra vonatkozó jóvendőléseit. Oly mélyen gyökerezett a kor köztudatában a csillagjóslásba vetett hit, hogy több be nem teljesült, balsikerű jóslása ellenére Johannes LICHTENBERGER sem vesztette el tekintélyét, hitelét. A bukott, félrevonulva dolgozó asztrológus *Pronosticatio*ját 1488-ban Európa-szerte általános érdeklődéssel fogadták.

A mű eléggé hosszadalmas előszavában Johannes LICHTENBERGER kifejtette, hogy munkáját az 1484. november végi napfogyatkozás hatására írta. A baljós csillagászati jelenség széles körben keltett visszhangot; sokan várható egyházi reformokat, mások a szifiliszt tulajdonították e konstellációnak. Paul von MIDDELBURG ekkor írta húsz évre szóló jóvendőléseit, amely nemcsak forrásul, hanem szinte alapul szolgált Johannes LICHTENBERGERnek a *Pronosticatio* megírásakor.⁷ Ő azonban a konstellációból levont jóvendőléseket 1576-ig fejlesztette tovább. Paul von MIDDELBURG munkáján kívül felhasználta korábbi asztrológiai sémákat, műveket s így *Pronosticatio*ja lényegében világos kompozíciót nélkülöző kompiláció.

Bár ez alkalommal a mű magyar vonatkozású fejezetét és hozzáférhető illusztrációit kívánjuk ismertetni, annyit mégis meg kell említenünk, hogy Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*jának gerincét nem a történeti személyiségekre vonatkozó jóslatok alkotják. Sokkal behatóbban tárgyalja az egyházzal kapcsolatos problémákat, várható eseményeket, üldöztetéseket, valamint a népeket általában fenyegető elemi csapásokat, betegségeket s a török veszedelmet. Nem is foglalkozik valamennyi korabeli európai uralkodóval. Önálló fejezetben csupán a francia, a cseh és a magyar király uralkodását, valamint a szerző által nagyrabecsült rajnai választófejedelem érdemeit és várható sorsát ismerteti. A *Pronosticatio* valamennyi uralkodót a szerző politikai-vallási elveiből, érzelmi elkötelezettségéből adódó szubjektivitással jellemez. A francia király a német sas alárendeltje, illő, hogy kellő tisztelettel adózzék a német császárnak. Sokkal szigorúbb intés szól a cseh királyhoz. PODJEBRAD György az egyház és az egész kereszténység ellensége, aki még sok ember romlását okozhatja. A rá vonatkozó fejezet valóban azt a benyomást kelti, hogy Johannes LICHTENBERGER az asztrológiának s önmagának történelemformáló erőt és jogot tulajdonított. Csak ilyen elképzeléssel magyarázható a huszitizmus híveként kíméletlenül bíralt cseh királyra vonatkozó jóslat, mely szerint útja szegyeinteljes véghez vezet, alattvalói olyan emberként tartják majd számon, „der da mechtig war ynn seiner Untugend.”⁸

Egészen más hangvétel jellemzi a magyar királyra vonatkozó fejezetet. A féltés és aggodalom nevében figyelmezteti a szerző MÁTYÁS királyt arra, hány uralkodó sorsát megrontotta már az irigység és a becsvágy. Az előjelek nem

⁶ SZATHMÁRY László: *Az asztrológia, alkémia és misztika Mátyás király udvarában*. (Különlenyomat a „Mátyás Király Emlékkönyv”-ből.) Budapest [1940] 426.

⁷ ZINNER, Ernst: *Geschichte und Bibliographie der astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance*. Leipzig 1941. 19.

⁸ XX. fejezet. A *Die Weissagungen* című 1527. évi wittenbergi kiadásban (Országos Széchényi Könyvtár, App. H. 2533a) K 3 verzó levél.

kedveznek a magyar királynak sem, pedig érdemei oly számosak, hogy azok méltatásához megfelelőbb tollra volna szükség. MÁTYÁS a keresztény hit egyetlen védelmezője a török ellen. Nemcsak a vad népeket hajtja uralma alá, hanem a bécsieket, a büszke osztrákokat is megtöri. Igazságos és jámbor uralkodó, mértékletes a haragban és a győzelemben s azt is tudja, hogy tisztelettel és engedelmisséggel tartozik a német császárnak. De az idő megront minden emberi művet. MÁTYÁS hatalma hanyatlik s nem saját vére követi majd az országlásban, hanem „von dem Felsen des deutschen Landes . . . ein recht-schaffener König”.⁹

III. FRIGYES császár egykori udvari asztrológusa nyilván nem a kedvezőtlen konstellációból jósolta meg a független magyar állam bukását. Tudomása lehetett a császár és MÁTYÁS által 1463-ban kötött örökösödési szerződésről, amely kimondta, hogy Magyarország a Habsburg-házra száll, ha MÁTYÁS fiúörökös nélkül hal meg. E szerződés szövege csak MÁTYÁS halála (1490. ápr. 6.) után jelent meg nyomtatásban, éppen a Habsburg-ház magyar trónörökösödési jogának dokumentálására.¹⁰ A MÁTYÁS halálát mintegy két évvel megelőző jóslatot tehát Európa-szerte érdeklődéssel fogadhatták. A későbbi kiadásokból pedig azt a következtetést lehetett levonni a magyar király sorsából is, hogy a csillagjósolás helyesen jelzi az elkövetkező politikai változásokat.

A *Pronosticatio*t első kiadója 44 nagyméretű és többnyire színezett fametszettel hozta forgalomba.¹¹ A nem tehetségtelen művésztől származó illusztrációk fontos szerepet töltenek be Johannes LICHTENBERGER munkájában. Egyrészt felhívják a figyelmet a mű fontosabb témáira, másrészt elősegítik a homályos fogalmazású szövegrészletek értelmezését. Bemutatják a szerzőt, a jóslások alapjául szolgáló jelenséget — a skorpió jegyében Saturnus és Jupiter konstellációját — az egyház jelképét, sorsa alakulását, képviselőit, a népek törvényt adó királyt, a sokak által várt új prófétát, a dolgozó ember jelképeként a hónapábrázolások szokásos magvető-alakját, a szöveg számos állatallegóriáját, szimbólumát. E kiragadott példák közül is érzékelhető, hogy a szöveghez hasonlóan az illusztrációk sorrendjében sincs logikai rend. Ilyen igényt azonban a mű olvasói bizonyára nem is támasztottak. Ikonográfiai szempontból is meglehetősen különbözőek e metszettek. Van közöttük a XV. században általánosan ismert jelkép, amilyen az imbolygó csónakban ábrázolt templom — az egyház sorsának szimbóluma —, számos ugyancsak széles körben elterjedt állatallegória, s nem egy olyan ikonográfiai típus, illetve kompozíció, amely a XVI. századi művekben vált általánosan ismertté. Ilyen a vállán ördöggel ábrázolt anti-

⁹ XXI. fejezet. Fenti kiadásban L 1 rektó levél.

¹⁰ A szerződés latin és német nyelven, II. PIUS pápa szerzőségének feltüntetése nélkül, az alábbi címmel jelent meg: *Capitula concordiae inter Fridericum III. imperatorem Romanum et Matthiam Hungariae regem super successione in eodem regno conclusa*. — Capitel der bericht oder vertrags vorlangst zwischen Friderichen Romischen Kaiser und Matthias Kunnig zu Hungern beschlossen. Mindkét kiadást Johann PETRI passai nyomdája adta közre Mátyás halála és az 1491. november 7-i pozsonyi országgyűlés közti időben. V. ö. SOLTÉSZ, Elisabeth: *Die Ausgaben des zwischen Kaiser Friedrich III. und König Matthias Corvinus 1463 geschlossenen Erbvertrags*. Gutenberg-Jahrbuch, 1972. 105.

¹¹ MÜTHER, Richard: *Die deutsche Bücherillustration der Gothik und Frührenaissance 1460-1530*. München-Leipzig 1884. 820. számon e latin kiadás metszeteinek feliratait közölve ismerteti a mű illusztrációit. A kiadás Magyarországon egyetlen csonka példányban van meg az Országos Széchényi Könyvtárban. Jelzete: Inc. 466. V. ö. SAJÓ, Géza — SOLTÉSZ, Erzsébet: *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. I-II*. Budapest 1970. Nr. 2069.

krisztus,¹² valamint a gyermekeket mészárló harcosok, katonák motívuma, amely számos változatban ismétlődik néhány évtizeddel később a Magyarországon, illetve Bécs török megszállásáról tudósító röplapokban.¹³

A feliratokkal ellátott, változatos kompozíciójú illusztrációk Johannes Lichtenberger művének a szöveggel egyenértékű komponensei. A könnyű olvasmánynak nem nevezhető *Pronosticatio* nélkülük aligha vált volna ilyen sok kiadást megért népkönyvvé. A mű 1527. évi wittenbergi kiadásához előszót író LUTHER is kiemelte már e metszetek közvéleményformáló jelentőségét, bár magáról a műről s az asztrológiáról általában nem volt ilyen pozitív a véleménye.¹⁴ A történeti személyiségeket ábrázoló néhány metszet művelődéstörténeti jelentősége e képmások kettős funkciójából adódik. Ezek nem értelmezik a szöveget, hanem felkeltik a figyelmet a tárgyalt uralkodók iránt s tudatosítják azt a pozitív, vagy negatív értékelést, amelyet a szöveg részletesen kifejt. Magyar szempontból ez mindenesetre annyit jelent, hogy Johannes Lichtenberger sok kiadást megért műve és illusztrációi Európa számos területén és különböző társadalmi rétegeiben tartották ébren az érdeklődést MÁTYÁS király és országa iránt.

A *Pronosticatio* első ízben latin nyelven jelent meg, így a magyar vonatkozású 21. fejezet előtt „Hic debet stare Hungaro[...] rex” felirat alatt látható a 135 × 150 mm nagyságú királykép. A szabad tájban, balra kilépve ábrázolt koronás magyar király ugyanolyan páncélt visel, mint PODJEBRAD György az előző metszeten. Jobb oldalán hosszú kard, páncélkesztyűs baljában a kettős keresztrel és a magyar vágásokkal osztott, magyar címeres zászló. Haja a korona alól vállára omlik, markáns arcéle, vonásai semmi kapcsolatot nem mutatnak a hiteles MÁTYÁS-portrékkal. A kompozíció tervezője sem az arcvonások, sem a viselet ábrázolásában nem törekedett hitelességre. Határozott és energikus benyomást keltő figurája reprezentatív királytípus, amely a kor felfogása szerint méltóképpen szemlélteti a hadi tetteiről híres MÁTYÁS magyar királyt. A Széchényi Könyvtár példányában egykorú színezés fokozza a metszet esztétikai hatását: a ruha halványkék, a páncél világos sárga, a föld és a zászlóbojt zöld, a címerben a magyar vágások vörösek.

Leo BAER szerint a *Pronosticatio* első illusztráció-sorozatát Hans HESSE tervezte s egy kevésbé tehetséges fametsző vitte át a dúcra.¹⁵ Ez utóbbi nem

¹² A Széchényi Könyvtárban meglevő első kiadásban E 5 verzó levél. — Ugyanezt a metszetet az 1492. évi mainzi kiadásból közli SCHRAMM, Albert: *Der Bilderschmuck der Frühdrucke. Bd. XV.* Leipzig 1932. 1133. kép.

¹³ Azonos témájú címlapmetszettel került forgalomba a mohácsi csatáról tudósító, hely és nyomdanév nélkül kiadott következő röplap: *Hernach volgt des Blutthundts der sich nennet eyn Türkischen Keyser gethaten, so er und die seinen nach eroberung der schlacht, auff den XXVIII. tag Augusti nechstvergangen geschehen, an unsern Mitbrüdern der Ungrischen Landtschafften gantz unmenschlich getryben hat, und noch teglichs thut.* Apponyi i. m. 188. sz.

A Bécs 1529. évi megszállásáról tudósító „Des Turcken erschreckliche Belagerung und Abschiedt der Stat Wien” című röplap (Apponyi i. m. 211. sz.) címlapmetszete pontosan megegyezik a Lichtenberger-mű 1527. évi wittenbergi kiadásának a gyermekek legyilkolását ábrázoló illusztrációjával. Mindkét kiadványban a metszet kerete ugyanazon helyen sérült, tehát a lenyomatok azonos dúcra készültek. Az ismételt felhasznált illusztráció alapján a szakirodalomban eddig hely és nyomdamegjelölés nélkül regisztrált röplap megjelenési körülményei tisztázhatók. Ezt is Hans LUFFT wittenbergi nyomdája hozta forgalomba.

¹⁴ KURZE i. m. 32. és 60.

¹⁵ BAER, Leo: *Der Heidelberger Totentanz und die mittelhheinische Buchillustration des fünfzehnten Jahrhunderts.* Gutenberg-Festschrift 1925. 274.

Quid tu gloriaris de doctoribus tuis exercitiis Rex est tu colligis conuentu cū straminibus arcam cū lapidibus arduam cū cinere de quibus nullū maz cōstrues Tu pelles mortuus vis consilere. doctos hereticos q̄ nesciunt qd̄ dicūt. Sequere paulū q̄ nō est missus ad legē sed ad anamā si non hunc vade ad herodē q̄ clam dicitur a magis vbi x̄ps nascere tur. Videas ne dependens volēs colligere an̄z .auriscalcū in manu tua innemas tū dñi abris sed cito adimplebit tempus regimini tui Cū enī in etate tenera fuisti sicut a p̄nibus ducēbans sic feasti Im̄ vbi ratio sensui cepit dñari exarere queso q̄ sunt p̄nū. Quale q̄stōez cū lupis et corruptis babes. Virus insanabile tua pompa vt rex eccliam dampnat. sp̄m sanctū blasphematur aiām cū subdins cruciat. Doleo v̄e et itez doieo. Nā q̄ viderit te pl̄nget et laquebit sup̄ te vix dolens et dicit ecce hō q̄ p̄ualuit in v̄itate sua. Si enī coram malis dicitur est eo q̄ v̄erēdī p̄is sui nō operuit mltā q̄ phore p̄dēpnatione dignis existis q̄ patri bus legatōz dei sine genub⁹ p̄ta neliā infers agnosce tū stellaz influx⁹ sic radiū solare descedere sup̄ an̄z et steris. Vere turpiter subabis Corrige emenda vitā tuā et idolū tuū exēdicatum. anathemā insatū. a p̄nī expulsum vt viperā fuge into acabit aiām tuā sine fallo et p̄ te v̄ict q̄ eccliaz Pragēsem adducēs adm̄ez fidelis et erit nona reformatio in Bobēta h̄ic debet stare Hungaroz rex armatis.

1. Mátyás királyt ábrázoló metszet Johannes Lichtenberger Pronosticatiojának 1488-ban megjelent, első kiadásából.

volt képes a színvonalas kompozíciók részletszépségeit maradéktalanul érzékeltetni. A tematikát maga a szerző határozta meg a metszetek felett olvasható feliratokkal. Johannes LICHTENBERGER 1488. április 1-én fejezte be munkáját, az első illusztráció-sorozat tehát nem sokkal ezután készülhetett.

Vajon milyen MÁTYÁS-képmásokat követhetett volna az illusztrátor, ha egyáltalában felmerült volna a *Pronosticatio*val kapcsolatban akár a szerzőben, akár a kiadóban a történeti személyiségek hiteles ábrázolásának igénye? 1488 márciusában került a közönség elé a *Thuróczy-krónika* brünni kiadásának MÁTYÁS-képe, majd ugyanezen év júniusában a RATDOLT-féle augsburgi kiadás magyar királyokat bemutató illusztráció-sorozata. Ha a fametsző a *Thuróczy-krónika* brünni, vagy augsburgi metszeteit nem ismerte, vagy a trónoló királyalakokat mintaképül nem használhatta, úgy legfeljebb a monumentális bautzeni MÁTYÁS-szobrot választhatta volna előképül az arc megformálásához. Az 1488 előtt készült, többi hiteles MÁTYÁS-képmásról ugyanis aligha szerezhetett másolatot, akár a magyar király arcképével, alakjával díszített, illuminált kódexekre, akár a MÁTYÁST ábrázoló festményekre, vagy itáliai, budai, bécsújhelyi szobrokra, domborművekre gondolunk.¹⁶ A valóságghú előképek felkutatása azonban nem tartozott a népkönyveket illusztráló, XV. századi fametszők alkotói gyakorlatához. A népszerű művek illusztrációi többnyire csupán figyelemkeltő, vagy didaktikai célokat szolgáltak.

Johannes LICHTENBERGER uralkodókat bíráló s így nem egészen veszélytelen *Pronosticatio*jának közreadását a XV. századi nyomdászok eleinte csak nevük feltüntetése nélkül vállalták.¹⁷ Ezért nem alakult ki egységes állásfoglalás abban a kérdésben, hogy a mű első ízben hol jelent meg. A latin nyelvű, első kiadást a British Museum ősnymtatványkatalógusa az ulmi Johann ZAINER kiadványaként publikálta.¹⁸ Ernst VOULLIÉME viszont ugyanezt a kiadást Heinrich KNOBLOCHTZER heidelbergi sajtójának tulajdonította.¹⁹ Általános elfogadásra ez a nézet sem talált, mert VOULLIÉME meghatározása után több ősnymtatványkatalógus hely- és nyomdamegjelölés nélkül regisztrálta a mű első kiadását.²⁰

Nem jutott egységes állásfoglalásra a fametszeteket tárgyaló szakirodalom sem. SCHREIBER ulmi ZAINER-kiadványként írta le a művet, Albert SCHRAMM viszont az ulmi nyomdák illusztrációit publikáló kötetében nem szerepeltette a *Pronosticatio* fametszeteit.²¹ MUTHER nem foglalt állást a korai kiadások megjelenésének kérdésében, csupán HAIN *Repertorium bibliographicum*ának tétel-számaira hivatkozva sorolta fel a német nyomdákban készült, általa ismert

¹⁶ BALOGH Jolán: *Mátyás király ikonográfiája*. (Különlenyomat a „Mátyás király Emlékkönyv”-ből.) Budapest [1940.] 542-543. — Ua.: *A művészet Mátyás király udvarában I-II*. Budapest 1966. I. 705-716.

¹⁷ MUTHER i. m. 291. — Az Itáliában megjelent korai kiadások közül hét nyomtatványban nem szerepel a nyomdász neve. V. ö. SANDER, Max: *Le livre à figures italien, depuis 1467 jusq' à 1530*. Essai de sa bibliographie et de son histoire. 1-6. Milano 1942. 3965, 3967-3972. szám.

¹⁸ *Catalogue of books printed in the XVth century now in the British Museum. II*. London 1912. 532.

¹⁹ VOULLIÉME, Ernst: *Zur Bibliographie Heinrich Knoblochters in Heidelberg*. Collijn-Festschrift, Uppsala 1925. 144., 147.

²⁰ STILLWELL, Margaret Bingham: *Incunabula in American Libraries*. New York 1940. L-178. — GOFF i. m. L-204.

²¹ SCHREIBER, W. L.: *Manuel de l'amateur de la gravure sur bois et sur métal au XVe siècle*. Leipzig 1910-1911. Nr. 4499. — SCHRAMM i. m. Bd. V. Leipzig 1923.

2. A Lichtenberger-mű 1497. évi strassburgi kiadásának Mátyás-képe.

kiadásokat.²² Dietrich KURZE nemrég megjelent Johannes LICHTENBERGER-monográfiája — VOULLIÉME meghatározására hivatkozva — Heidelbergből, Heinrich KNOBLOCHTZER nyomdájából származtatja a *Pronosticatio* első kiadását és illusztrációit, amelynek dúcai 1492-ben Mainzban voltak.²³ Ez évben ugyanis Jakob MEYDENBACH mainzi nyomdász azonos metszetekkel adta ki a mű eredeti latin szövegét, majd a német fordítását. Albert SCHRAMM e kiadás alapján — tehát a *Der Bilderschmuck der Frühdrucke* című sorozata mainzi kötetében — mutatja be a *Pronosticatio* első illusztrációit.²⁴

MUTHER szerint Johannes LICHTENBERGER művének német nyelvterületen készült összes XV. századi kiadásában azonosak az illusztrációk.²⁵ Ez a megállapítása azonban téves, mert a század utolsó éveiben ugyancsak német fametsző egy újabb illusztráció-sorozatot készített a műhöz. A lényegesen kisebb méretű, de az eredeti kompozíciókat általában követő fametszetek a strassburgi Bartholomaeus KISTLER-nyomda tulajdonában voltak. 1497-ben, majd három éven belül további két kiadásban jelent meg a *Pronosticatio* KISTLER sajtóján ezekkel az újabb illusztrációkkal.²⁶

²² MUTHER i. m. Nr. 820-823.

²³ KURZE i. m. 81.

²⁴ SCHRAMM i. m. Bd. XV. Leipzig, 1932. 1099-1141. kép.

²⁵ MUTHER i. m. 291. és Nr. 524., 525., 585.

²⁶ SCHRAMM i. m. Bd. XX. Leipzig 1937. 1754-1801. kép. — A magyar királyt ábrázoló metszetet ld. ugyanitt 1783. kép.

A strassburgi fametszet-sorozat MÁTYÁS-képe lényegesen eltér az első kiadás azonos tárgyú illusztrációjától. Fákkel, sziklával részletesebben jelzett domboldalon, a nézővel szemben állva ábrázolja a páncélt viselő királyt, amint baljában a kettős keresztrel és magyar vágásokkal osztott, magyar címeres zászlót tartja. A hosszú hajú és szakállú fej kissé balra tekint; semmi kapcsolatot nem mutat CORVIN MÁTYÁS hiteles képmásaival. Maga a metsző sem szánhatta hiteles portrénak, mert ugyanezt az arctípusát több illusztrációján ismételt alkalommal alkalmazta. Mint a sorozat egyéb királyképeinél, itt sem az egyéni vonások megörökítése, hanem reprezentatív uralkodótípusok kialakítása volt csupán a célja. Ezt a hatást fokozzák a dekoratív elemek, a horizontális képmezőben egyedül álló alak körül a lobogó szalagok.

A KISTLER-féle kiadások után negyedszázadig olasz sajtók nemzeti nyelven adták közre Johannes LICHTENBERGER művét.²⁷ Az eredeti latin szöveget német nyelvterületen 1526-ban a kölni Peter QUENTELL hozta ismét forgalomba. A német fordítás viszont két — hely- és nyomdanév nélkül megjelent — 1526-os kiadás után Hans LUFFT wittenbergi nyomdájában látott napvilágot 1527-ben.²⁸ E nyolcadrétű kötet MÁTYÁS-metszetét BALOGH Jolán 1940-ben ismertette.²⁹

A Koenig Matthias feliratú (90 × 50 mm) LUFFT-illusztráció páncélos királyképe a mű első kiadásának nagyméretű, korai fametszetére vezethető vissza. Hasonló a csupán néhány motívummal jelzett tájháttér, sőt a figura beállítása is. Csakhogy a wittenbergi metszeten ellentétes irányba fordulva tartja maga elé MÁTYÁS a kettős keresztrel és magyar vágásokkal osztott, magyar címeres zászlót, baljában pedig szablyát tart. A XV. századi illusztráció lendületesen kilépő, karesú királyfigurája helyett a wittenbergi metszet zömökebb, idősebb férfit ábrázol, amint elgondolkodva maga elé tekint. Ez esetben sem valószínű, hogy a fametsző — Georg LEMBERGER³⁰ — tudatosan történeti hitelességre törekedett, de MÁTYÁS-képén a korona alól a homlokba hulló fürtök elrendezése, a kissé domborúan ívelő orr s a száj mellett húzódó két mély ránc a bautzeni MÁTYÁS-szobor oldalnézetére emlékeztet.

A LUFFT-kiadás illusztrációjától beállításban, ruházatban, arctípusban egyaránt eltérő metszet szemlélteti a magyar királyt az augsburgi STEINER-nyomda feltehetően 1530-ban megjelent „Dyse Practica und Prenostication” című nyomtatványában.³¹ A pár évvel korábbi, Volksbuch-jellegű kiadások után Heinrich STEINER ismét reprezentatív könyvalakban adta közre Johannes LICHTENBERGER népszerű művét. A nagyobb szedéstükörrel szedett, német szöveg szemléltetéséhez a nevesebb grafikus művészekhez tartozó id. Jörg BREU készítette a metszeteket.³² A korábban főleg liturgikus könyveket és fontosabb kiadványokat illusztráló művész ebben a korszakában már szerényebb megbízatásokat is vállalt. Oeuvre-jében így a korábbi vallásos és törté-

²⁷ FAVA, Domenico: *La Fortuna del Pronostico di Giovanni Lichtenberger in Italia nel quattrocento et nel cinquecento*. Gutenberg-Jahrbuch 1930. 126-148.

²⁸ KÜRZE i. m. 82-83. A Stephan RODT fordításában, LUTHER előszavával közreadott, 1527. évi wittenbergi kiadás megvan az Országos Széchényi Könyvtárban. Jelzete: App. H. 2533a.

²⁹ BALOGH: *Mátyás király ikonográfiája* i. m. 85. szám.

³⁰ SCHOELLER i. m. Nr. 164.

³¹ Az Országos Széchényi Könyvtárban levő példány jelzete: Ant. 1403 (2).

³² HOLLSTEIN, F. W. H.: *German engravings, etchings and woodcuts ca. 1400—1700*. IV. Amsterdam [1960] 178. lapon az augsburgi, Heinrich Steiner-féle 1524., 1525. és 1526. évi kiadást említi.

nicht zudecke/ so bistu viel einer grossen vermaledeung würdig/ der du die heben veter/ wilche Gottes botschafft furen/ schmach vnd schande anlegest / Erkenne doch den einfluss der sterne/ vnd sihe wie sie herunter steigen beide auff gold vnd kot wie die somen glentze/ Warlich du wirst schendlich vntergehē/ Straffe vnd besser dein leben/ vnd hüte dich für deinem verbanten Abgott/ der da verflucht vnd aus deinem vaterland vertrieben ist/ fleuch für yhm als für einer schlangen / Denn er wird deine seele vergifften/ triege ich anders nicht. Vnd nach dir wird komen einer der die Pragische kirche zu der mutter der gleybigen furen wird/ Vnd es wird eine newe Reformation yn Behemen angericht werden.

Sie stehet der Vngerische König gewappent.

König Matthias.

Das. xxi. Capitel.

Ach leider / neid vnd alleine geiz der fürsten vnd Regenten haben yhr viel toricht vnd vnſynnig gemacht / hat yhr auch viel verſuret. vnd ſeer viel vmb den hals bracht/ Viel haben all yhr gut vnd yhren eigen leib auch der vnterthanen vmbſ glaubens willen/ zu einem ewigen gedechtnis hin gegeben. Dis gedechtnis wird ausgetilget/ durch die gifft des neides. Der eckſtein der einigkeit wird zurriffen. Der grosmechtige König zu Vngern etce. wird mittelmeffig ſtehen / Denn er wird

4. Mátyás király hiteles portréja. A bautzeni ülőszobor részlete.

neti témákat háttérbe szorították a kevesebb előtanulmánnyal és kompozíciós problémával kivitelezhető népszerű illusztrációk.³³ Több olyan alkotása készült ebben a korszakban, amelynek témája s gyakran előképe is adott volt. Ilyen

³³ THIEME, Ulrich-BECKER, Felix: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Bd. IV.* Leipzig 1910. 595.

jellegű grafikáihoz sorolhatók a LICHTENBERGER-műben közreadott illusztrációi. Id. Jörg BREU azonban nem a közvetlen elődök metszeteit, hanem a nagyobb méretű illusztrációk tervezésénél előnyösebben követhető, első fametszet-sorozatot használta mintaképpül. Számos témánál szinte változatlanul átvette a kompozíciót. Csupán a részletesebb előadásmód, az életteljesebb gesztusok s az eltérő arctípusok miatt keltenek azonos tárgyú metszetei merőben más — de nem minden esetben kedvezőbb — hatást.

Id. Jörg BREU MÁTYÁS-metszete az augsburgi *Pronosticatio*-kiadás önállóbb kompozícióihoz tartozik. Itt is szerényen jelzett tájháttér előtt magasodik fel a balra kilépő királyi alak, de a hatalmas termetű figura a *Pronosticatio* általunk ismert valamennyi MÁTYÁS-illusztrációjától eltér. Id. Jörg BREU sem törekedett hiteles képmás kialakítására; a szakállt soha nem viselő MÁTYÁST hosszú szakállal és ugyanolyan öltözetben ábrázolta, mint a sorozat más királyalakjait. Egyedül a bal kézzel tartott, magyar címeres lobogó jelzi, hogy a művész ezt a metszetét a kötet „*Der König von Ungern*” című fejezete illusztrációjának szánta.

A *Pronosticatio* számunkra hozzáférhető utolsó MÁTYÁS-képe húsz évvel később készült: a *Die Weissagung* című német fordításban jelent meg 1551-ben Frankfurt am Mainban.³⁴ Ebben a Hermann GÜLFFERICH-féle, nyolcadretű kiadásban egy felirat nélküli, 53 × 35 mm nagyságú kép szemlélteti a mű magyar vonatkozású fejezetét. Mint a kötet valamennyi fametszete, úgy ez a MÁTYÁS-képmás is az 1527. évi LUFFT-kiadás illusztrációjának jellegtelen másolata. A kisebb képmezőben ugyanolyan beállításban és öltözetben ábrázolja a magyar királyt, de a tájra utaló motívum elmaradt, az arc kifejezéstelen. Egyetlen dekoratív elem nyert hangsúlyt: a magyar címeres zászló, amelynek hosszan aláhulló selyme mintegy keretbe foglalja a páncélos királyalakit.

Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*jának közel félszáz XV-XVI. századi kiadásából csupán öt MÁTYÁS-illusztrációt ismertethetünk. Valamennyi német fametsző alkotása. Hogy milyen MÁTYÁS-képekkel jelenhettek meg az Itáliában annyira népszerű *Pronosticatio* olasz nyelvű kiadásai, azt csupán a szakirodalom alapján nem lehet megállapítani. A korai velencei könyvgrafikákat és az 1540 előtt megjelent, illusztrált olasz nyomtatványokat szisztematikusan tárgyaló két alapvető mű Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*jának kiadásait is felsorolja, sőt több fametszettel be is mutatja.³⁵ E képek között azonban nincs MÁTYÁST ábrázoló metszet, vagy más uralkodói képmás. Hasonlóképpen a *Pronosticatio* illusztrációit méltató tanulmányokban is a sorozat más metszetei nyertek bemutatást.³⁶

A német nyelvterületen készült kiadások MÁTYÁS-illusztrációi azt a benyomást keltik, hogy a népkönyvként terjesztett *Pronosticatio* illusztrátorai nem törekedtek a történeti személyiségek hiteles ábrázolására. Sem a kiadók, sem a

³⁴ A *Die Weissagung* című kiadásnak az Országos Széchényi Könyvtárban levő példánya: Ant. 7471. — Feltehetően azonos metszetekkel került forgalomba a GÜLFFERICH-nyomda 1550. és 1555. évi *Pronosticatio*-kiadása. V. ö. BENZING, Josef: *Hermann Gülfferrich zu Frankfurt/M. und sein populärwissenschaftlicher Verlag (von 1542 bis 1554 bzw. 1556.)* Das Antiquariat (Wien) 1956. XII. Jhrg. Nr. 9/12. Nr. 63., 82. és 136.

³⁵ MASSÉNA, Victor, prince d'Essling: *Les livres à figures vénitiens de la fin du XVe siècle et du commencement du XVIe. I-III.* Florence 1907-1914. Nr. 1249-1255. — SANDER i. m. 3961-3972.

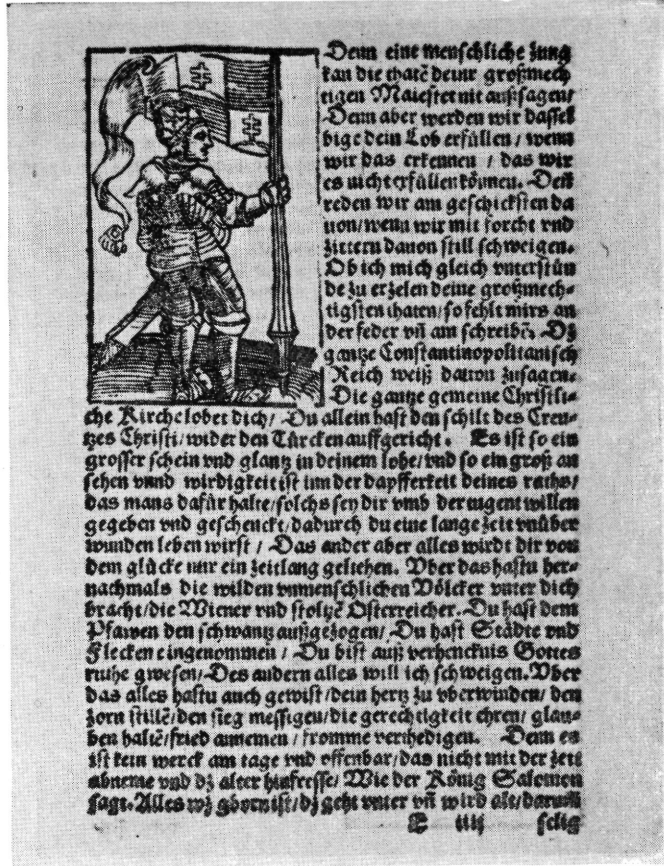
³⁶ FAVA i. m. — Ua.: *Sulla tipografia Modenese del quattrocento specialmente sulle edizioni silografiche.* Gutenberg-Jahrbuch 1929. 164-185.

¶ Der Künig von Vngern gewapnet
mitte spyß vnnnd Banner.

¶ Das XXIII. Capitel:

Obasse vnd girigkeit der Fürsten vnd regierer hat vil zünarien gemacht vnnnd
verfüret / auch erwann vil zünitodebracht / auch die ir substantien vnd aigen leich
nam vnd ire vnderthan vmb des hailigen glauben willen gegeben hand züm ewi
gen gedechtnus. wirt sollich gedechtnus durch vergiffte des nutz vnd hasse der gy
rigkeit außgetilgte der ackstein der eyntkeit wirt gespaltet. Der großmechtig kün
ig von vngern. wirt mittelmessig gestalt. dann er wirt ein Retrogradation ley
den Mathia werden wir etwas zü deinem lob ertrachten. dz wirt als es mag
dann die hoche Achebarkeit deiner größe mag kein flayßlich zunge aussprechen.
Aber dann wirt dein lob warlich ermessen / so wir erkennen das nie gmüglichen er
füllen mügen. vnd dan reden wir am zierlichsten. wann wir des ganz stille schry
gem.

6. A Die Weissagung című, 1551. évi frankfurti kiadás Mátyás-illusztrációja.

közönség nem várta ezt tőlük. A XV-XVI. században jelentősebb művek illusztrációi sem készültek minden esetben autopszia, vagy megbízható előképek alapján, amint ezt Hartmann SCHEDEL sok kiadást megért és gazdagon díszített világhronikájának ismétlődő városképei és arképei tanúsítják. Az 1493. évi latin kiadás MÁTYÁST jelképező metszete (CCLII. levél) ugyanebben a kötetben még hétszer fordul elő s minden alkalommal más személyt reprezentál.³⁷ Hasonlóképpen az augsburgi *Thuróczy-krónika* kitűnő illusztrátora sem készített minden magyar király bemutatásához új fametszetet. Nagy leleményességgel úgy módosította a dúcon a dekoratív motívumokat, hogy ugyanazzal a metszettel több uralkodót szemléltethessen a fontos történeti munkában.³⁸ A *Thuróczy-krónika* mindkét kiadásának MÁTYÁS-metszetét hiteles kép-

³⁷ BALOGH: *Mátyás király ikonográfiája* i. m. 83. sz.

³⁸ VARJÚ Elemér: *A Turóczi-krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában őrzött példányai*. Magyar Könyvszemle 1902. 369-372.

másként tartja nyilván a szakirodalom, de ezek sem az 1488-ban valós állapotban, hanem jóval fiatalabb korában ábrázolják a magyar királyt.

Az egyik legjelentősebb XV. századi magyar tárgyú könyv, MÁTYÁS *Decretum maius* néven ismert törvénykönyvének második kiadása sem hiteles MÁTYÁS-képmással került forgalomba. Pedig a kézirat másolatokban már nyomtatása előtt elterjedt törvénykönyvet MOHORAI VIDFY Ambrus nógrádi alispán rendezte sajtó alá, közreadását pedig a *Decretum maius* előkészítésében részt vevő DRÁGFY Tamás perszonális és FİLIPCZ János királyi kancellár is szorgalmazta.³⁹ A lipcei KONRAD KACHELOFEN-nyomdában megjelent második kiadás címlapmetszete tehát nem készülhetett nevezettek javaslata, vagy jóváhagyása nélkül. Annyira nem élt a XV. századi köztudatban a hiteles ábrázolás igénye, hogy a lipcei KACHELOFEN-nyomda a magyar törvénykönyvben MÁTYÁST ábrázoló címlapmetszetet a *Constitutiones regni Poloniae* 1490. évi kiadásában IV. KÁZMÉR lengyel királyra értelmezve ismételtelen felhasználta.⁴⁰

A *Constitutiones incliti regni Hungariae* címmel közreadott *Decretum maius* illusztrált kiadása közvetlenül MÁTYÁS halála (1490. ápr. 6.) után jelent meg.⁴¹ Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*jának első illusztráció-sorozata viszont 1488-ban került a közönség elé. Magyar vonatkozású metszete tehát egyike a MÁTYÁS királlyal kapcsolatba hozott, legkorábbi grafikáknak. Nem hiteles MÁTYÁS-képmás, de grafikai értékei miatt sem jelentéktelen, karakterisztikus királyalak. Nem azonos a művész váltakozva alkalmazott férfitípusaival, mert alakjai általában alacsonyabbak, zömökebbek, akár a szerzőt jelképező térdelő férfivel, akár az első metszet Ptolemaiosz, vagy Arisztotelesz-figurájával hasonlítjuk is össze. Ilyen karcsú, a gótika szellemében fogant alakot csupán az uralkodókat bemutató metszetein alkalmazott a művész, de VIII. KÁROLYT szakállas, idős férfiként homloknézetben, PODJEBRAD Györgyöt pedig ugyancsak a nézővel szemben állva, merev fejedelmi pózban ábrázolta. Egyedül a rajnai választófejedelem beállítása hasonlít MÁTYÁSÉHOZ, csakhogy a magyar király alakja lendületesebb, jobban megfelel a határozott és céltudatos uralkodóként ismert MÁTYÁS reprezentálására. A strassburgi KISTLER-kiadások MÁTYÁS-illusztrációja jellegtelegebb alkotás, külsőségeitől eltekintve egy a sorozat metszőjének gyakran ismételt uralkodó-, ill. próféta-típusai közül.

Az első ízben 1524-ben megjelent id. Jörg BREU-féle MÁTYÁS-illusztráció kétségkívül egyéni s MÁTYÁSSal kapcsolatban szokatlan királyalakat ábrázol. VIII. KÁROLY megjelenítése hagyományosabb, a keményen bíralt PODJEBRAD Györgyről viszont id. Jörg BREU nem készített képmást. Míg a *Pronosticatio* első illusztrátora karcsú, gótikus figurákkal, id. Jörg BREU túlzott méretű, az átlagosnál nagyobb alakokkal ábrázolta a képmezőben egyedül álló uralkodókat. Így lett illusztrációján az 1488-ban már beteges, megviselt magyar király erőtől duzzadó hódító típus.

ZIMMERMANN szerint az 1527. évi wittenbergi kiadást illusztráló Georg LEMBERGER a Jörg BREU-féle metszetek nyomán készítette fametszet-sorozatát.⁴² Id. Jörg BREU hatása azonban sem az azonos témájú kompozíciókon,

³⁹ SOLTÉSZ Zoltánné: *Incunabula Hungarica. III. Constitutiones incliti regni Hungariae*. Magyar Könyvszemle 1971. 277.

⁴⁰ HUBAY Ilona: *Mátyás király törvénykönyve*. Magyar Könyvszemle 1939. 239.

⁴¹ U. o. 237.

⁴² ZIMMERMANN, Hildegard: *Beiträge zur Bibelillustration des 16. Jahrhunderts*. (Studien zur deutschen Kunstgeschichte, Heft 226.) Strassburg 1924. 34.

sem az uralkodókat ábrázoló képeken nem észlelhető. Emellett a wittenbergi kiadásban az id. Jörg BREU által képben be nem mutatott cseh királyt is illusztráció szemlélteti. A „Carolus Gibbosus” és a „Koenig Georg zu Behem” feliratú két metszet fejedelmi palástot viselő, hosszú hajú és szakállú, reprezentatív beállítású — kissé szemlélődve, illetve nyugodtan maga elé tekintő — királyi alakokat ábrázol. A rajnai választófejedelem viszont kihúzott karddal jelenik meg, mint seregét rohamra vezető hadvezér; legfeljebb fejdíszre és hosszú bajusza emlékeztet id. Jörg BREU azonos témájú metszetére. Ugyanígy nincs kapcsolat Jörg BREU és Georg LEMBERGER MÁTYÁS-illusztrációi között sem, de ez utóbbi a wittenbergi kiadás egyéb uralkodóképeitől is eltér. Elképzelhető, hogy a művész csupán változatos királytípusokat kívánt ábrázolni, de MÁTYÁS-illusztrációjának arcvonásai a kötet egyetlen metszetén, egyetlen figuráján sem ismétlődnek. Pedig a kis, kerek fej általában jellemző a művészre s bár nem azonos jellegű, de fürtökbe rendezett hajábrázolás is előfordul néhány szerzetes-alakjánál. Ezért nem zárható ki annak a lehetőség, hogy a Wittenbergben és Lipcsében dolgozó művész ismerhette a Drezdától nem messze fekvő Bautzen egyik nevezetességét, a MÁTYÁS által 1486-ban újjáépített Ortenburg-kastélyt s a magyar király emlékét hirdető monumentális szoboralkotást. A wittenbergi MÁTYÁS-illusztráció keserűséget, aggodalmat tükröző portréjához ugyanis leginkább a bautzeni szobor oldalnézete adhatta az ihletet.

Utolsó bemutatott metszetünk, a frankfurti Gülfferich-kiadásban megjelent másolat, már jellegtelebber királytípus. A népkönyvillusztrációk funkciójának azonban a nem hiteles, csupán a külföldi művészekben élő MÁTYÁS-fogalmat megtestesítő ábrázolások is megfelelnek. Hosszú ideig és széles körben emlékeztették Európa népeit arra a magyar uralkodóra, akinek hadjáratait, diplomáciai és politikai akcióit ugyan a kortársak különbözőképpen értékelték, de számon tartották. Ezért Johannes LICHTENBERGER *Pronosticatio*jának magyar vonatkozású illusztrációi nem mint MÁTYÁS király alkatát és jellemvonásait híven megörökítő, ikonográfiai jelentőségű ábrázolások, hanem mint a magyar király hírnevét fenntartó, művelődéstörténeti értékű dokumentumok érdemelnek figyelmet.

ELISABETH SOLTÉSZ

König Matthias betreffende Prophezeiung und Illustrationen in Johannes Lichtenberger's Pronosticatio

Johannes LICHTENBERGER (alias Johannes GRÜNBACH) gehört zu den namhaften Astrologen des 15. Jahrhunderts. Die Hauptperiode seiner Tätigkeit fiel in die 1470-er Jahre, als er vom Kaiser FRIEDRICH III. zum Hofastrologen ernannt wurde. Nachdem er seine Stellung am kaiserlichen Hof verloren hatte, lebte er bis zu seinem Tode (1503) zurückgezogen in Brambach. Hier schrieb er 1488 sein berühmtes Werk *Pronosticatio*, das in den 15-16. Jahrhunderten in fast 50 Ausgaben lateinisch, deutsch, italienisch usw. herausgegeben wurde. Eben deshalb ist es beachtenswert, daß dieses — als beliebtes Volksbuch bekannte — Werk auch eine Prophezeiung über König *Matthias Corvinus* enthält, die in der ausländischen Fachliteratur als Lobeshymnus erwähnt wird.

Johannes LICHTENBERGER wurde von König MATTHIAS weder beschäftigt, noch unterstützt, trotzdem würdigte die *Pronosticatio* mit Anerkennung die Herrschaft des ungarischen Königs. Der ehemalige Astrologe des Kaisers FRIEDRICH III. dürfte aber auch von dem Erbvertrag Kenntnis gehabt haben, der 1463 zwischen Kaiser FRIEDRICH III. und König MATTHIAS geschlossen wurde. In diesem Pakt wird Kaiser FRIEDRICH'S Recht anerkannt, den Titel des ungarischen Königs zu führen; und wenn König MATTHIAS ohne männlichen Nachfolger stirbt, so sollte das ungarische Königreich entweder dem

Kaiser selbst oder seinem von ihm genannten Sohn zufallen. LICHTENBERGER's Wahrsagung über das Schicksal des ungarischen Königs ist im Sinne dieses Pakts verfaßt. Die *Pronosticatio* prophezeit nämlich dem König von Ungarn kein langes und erfolgreiches Leben und betrachtet es als Tatsache, daß nach MATTHIAS' Tode in Ungarn „von dem Felsen des deutschen Landes . . . ein rechtschaffener König“ herrschen werde. Diese für König MATTHIAS ungünstige Prophezeiung erschien zwei Jahre früher als der Text des zwischen Kaiser FRIEDRICH III. und König MATTHIAS 1463 geschlossenen Erbvertrages und hatte demgemäß ziemlich großes Interesse erweckt.

Die Erstausgabe der *Pronosticatio* erschien mit 44 vorwiegend kolorierten Holzschnitten. Der Ungarn betreffende Abschnitt (21) ist mit einem Königsbild in gotischem Stil illustriert. Auch die späteren Ausgaben der *Pronosticatio* wurden mit Illustrationen veröffentlicht, von denen wir hier nur die Holzschnitte von Georg LEMBERGER, Jörg BREU d. Ä. und einiger unbekannter, deutscher Meister darlegen konnten.

Die MATTHIAS-Bilder der *Pronosticatio* sind meistens keine authentischen Porträts, als Volksbuch-Illustrationen erfüllten sie aber keine unbedeutende Funktion. LICHTENBERGER's Prophezeiung und die MATTHIAS-Bilder der *Pronosticatio* erinnerten nämlich jahrhundertlang die Völker Europas an den großen ungarischen König, MATTHIAS CORVINUS.